

ВІДГУК

на дисертацію Д'ячкової Марії Олегівни «Засоби масової інформації як кримінологічний феномен», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) по спеціальності 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право

Роль засобів масової інформації в суспільному житті людей є досить багатогранною. Зокрема, це стосується як антикриміногенного, так і криміногенного значення інформації, що може поширюватися ЗМІ.

Фахівці, зокрема психологи, соціологи, кримінологи, вже давно звернули увагу на величезні можливості ЗМІ у впливі на поведінку людей. Історія знає багато фактів, що свідчать про зловживання можливостями ЗМІ для маніпуляції так званим «людським фактором» - у тому числі для збудження у людей антисуспільних настроїв. З іншого боку, ЗМІ містять значний потенціал для протидії злочинності як соціальному явищу.

Вітчизняна кримінологічна наука деякою мірою вже висвітлювала проблематику впливу ЗМІ на криміногенез і на формування системи протидії злочинності. Проте, звичайно, цього ще недостатньо для вирішення тих проблем, які постають у цій сфері. Деякі дослідження цієї проблематики потребують корекції, інші потребують доповнення і розвитку.

Саме тому дослідження можливостей ЗМІ з позиції кримінології є досить актуальним.

Мета і завдання дослідження сформульовані автором відповідно до теми дослідження.

Методи дослідження відповідають предмету дослідження. Зокрема, характерним для даного дослідження є використання автором методу контент-аналізу продуктів ЗМІ.

Емпіричною базою дослідження є статистичні дані про зареєстровані кримінальні правопорушення, зокрема за 2017 рік, результати контент-аналізу публікацій у ЗМІ, 90 вироків у кримінальних провадженнях.

Структура дисертації відповідає темі дослідження.

Оцінюючи основні результати дисертаційного дослідження, слід зазначити наступне.

У розділі першому «Парадигма ЗМІ у кримінологічних дослідженнях» автор, приходить до висновку: «Будь-яка інформація буде мати вплив та кримінологічний вияв лише за умов її оприлюднення та індивідуального сприйняття, а також інтерпретації її конкретними споживачами ЗМІ. Соціально-психологічні перцепції навіть при об'єктивному висвітлені кримінологічної інформації можуть мати криміногенне забарвлення, наприклад, інформація про спосіб уже вчиненого злочину як інструкція до майбутніх злочинних дій споживача» (стор.27 дисертації).

Це положення дисертації можна, на нашу думку, оцінити як таке, що створює підґрунтя для поглиблення плідної наукової дискусії щодо взаємодії між інформацією і її споживачами, висвітлює нові аспекти розглядуваної проблематики.

На стор. 44 дисертації автор зазначає: «Узагальнення теоретичних розробок ЗМІ у кримінології дає підстави констатувати наявність кримінологічної доктрини ЗМІ як сукупності ідей, поглядів, концепцій щодо ролі ЗМІ у фокусі предметної належності кримінологічної науки».

Оцінюючи це положення, можна з деяким застереженням стверджувати, що воно сприяє поглибленню методології дослідження можливостей ЗМІ для вирішення кримінологічних проблем.

На стор. 62 дисертації зазначається, що «із метою дослідження медійного образу злочинності в українському сегменті ЗМІ об'єктом вивчення

було обрано Інтернет –ЗМІ за категорією подання новин та використано можливості автоматичного пошуку системи Google станом на грудень 2017 року». В результаті такого дослідження зроблено висновок, що «медійний образ злочинності в Україні постає як суто насильницький, пов'язаний із позбавленням життя, спричиненням тілесних ушкоджень, посяганням на статеву свободу та недоторканість. За таких умов у населення складається враження про поширеність кримінального насильства та його значимість для вирішення тих чи інших соціальних проблем і конфліктів, що формує страх саме перед такими злочинами, хоча більшість із респондентів насправді не має власного досвіду насильницької віктимізації» (стор.63 – 64 дисертації).

На нашу думку, цей висновок можна оцінити як такий, що спонукає до пошуку шляхів виправлення спотворених уявлень споживачів інформації про дійсний стан речей щодо реального співвідношення насильницької і корисливої злочинності.

У другому розділі «Злочинність у фокусі ЗМІ: кримінологічний вимір» автор стверджує, що медійний підхід у конструюванні образу злочинності, часто обмовлений бізнесовою моделлю функціонування ЗМІ. Фактично це продаж цікавого для пересічного громадянина інформаційного «продукту», що робить його привабливим, і тим самим підвищується рейтинг інформресурсу і можливості для залучення реклами. За таких умов відбувається торгівля насильством, злочинністю, страхом тощо» (стор.75 дисертації).

Уявляється, що це можна розцінити як науково обґрунтовану характеристику причин свідомого використання у ЗМІ методів «гіперболізації» у висвітленні феномену злочинності заради комерційної вигоди. Зокрема, це пояснює поширеність у вітчизняних ЗМІ так званої «чорнухи».

Важливим для розуміння об'єктивного розуміння діяльності ЗМІ є висновок дисертантки про те, що за певних умов ЗМІ «нехтують поглибленим

розглядом ситуації зі злочинністю, аналізом її соціального контексту і факторів, що сприяють учиненню злочинів» (стор.76 дисертації).

На стор. 93 дисертації автор, розглядаючи проблему «ЗМІ як інструмент криміналізації та віктимізації особистості, приходять до висновку, що ЗМІ «здійснюють прямий та опосередкований вплив на процеси криміналізації та віктимізації особистості, результатом яких є перетворення криміногенного/віктимогенного потенціалу особи у зовнішньовиражені форми кримінологічної поведінки».

Це положення, на нашу думку, можна оцінити як таке, що поглиблює існуючу позицію щодо криміногенно/віктимогенного потенціалу ЗМІ, який може реалізуватися за певних станів особистості.

На стор. 102-109 дисертації, «проаналізувавши попередні теоретичні доробки дослідників впливу ЗМІ на відтворення злочинності та її окремих видів, а також практику контролюючих, правоохоронних та судових органів України (90 вироків із реєстру судових рішень) ми виявили деякі елементи активності ЗМІ, що сприяють відтворенню злочинності...», автор зазначає що це: 1. Інформування про способи, знаряддя, технології вчинення злочину; 2. Пропаганда, підбурювання або заклики, які містять склад злочину або породжують злочинність; 3. Виклористання ЗМІ як інформаційне забезпечення злочинності або «знаряддя» злочину; 4. Самовідтворення злочинності завдяки злочинам, які вчиняються проти ЗМІ.

Оцінюючи це положення дисертації, слід зазначити, на нашу думку, що воно належним чином обгрунтоване і поглиблює існуючі уявлення про роль ЗМІ у відтворенні злочинності.

На стор. 119 дисертації автор, досліджуючи «превентивний потенціал ЗМІ», пропонує виокремлювати 5 «форм превентивної діяльності ЗМІ».

На нашу думку, ця пропозиція автора є належним чином обгрунтована і може сприяти на практиці підвищенню рівня превентивної діяльності ЗМІ.

На стор. 126-131 дисертації автор розглядає «низку проблем та недоліків, які поєднані з інформаційними можливостями ЗМІ у протидії злочинності». **Цей аналіз може сприяти удосконаленню практики використання можливостей ЗМІ у протидії злочинності.**

Для подолання ряду проблем і «дисфункцій ЗМІ як кримінологічного феномену» автор вважає доцільним «формування кримінологічної культури та медіаграмотності» (стор.131 дисертації).

З нашої точки зору, це положення дисертації є важливим для підвищення ролі ЗМІ у протидії злочинності.

У третьому розділі «Інформаційно-комунікативні можливості ЗМІ у протидії злочинності», досліджуючи проблеми інформаційної взаємодії правоохоронних інституцій, ЗМІ та громадськості у протидії злочинності, автор формулює в контексті цієї проблематики ряд «конструктивних критичних узагальнень». Зокрема, це стосується «підготовки професійних журналістів-кримінологів для відомчих ЗМІ» (стор.162 дисертації).

Оцінюючи ці положення дисертації, слід зазначити, що вони є цілком обґрунтованими і мають практичну спрямованість.

Так, на нашу думку, можна оцінити основні положення розглядуваного дисертаційного дослідження.

Разом з тим є щодо даної дисертації ряд зауважень, які можуть стати предметом для наукової дискусії під час прилюдного захисту. Так, зокрема:

1. В назві Розділу 1 вживається термін «парадигма ЗМІ». На нашу думку, це невдале використання терміну «парадигма», бо, як писав дослідник у сфері наукознавства Томас Кун: «Под парадигмой я понимаю признанные всеми научные достижения, которые в течение определённого времени дают научному сообществу модель постановки проблем и их решения».
2. В назві підрозділу 2.2 дисертації ЗМІ називаються «інструментом» для криміналізації і віктимізації особистості. На нашу думку, слово «інструмент» означає в цьому контексті, що ЗМІ свідомо і

цілеспрямовано використовуються як інструмент, тобто **знаряддя, спеціально пристосоване для криміналізації і віктимізації особистості**. Уявляється, що в більшості випадків це не так, а ЗМІ є не інструментом, а лише «фактором», який є нейтральний і може використовуватися як для криміналізації, так і в протилежному напрямку – для протидії злочинності, залежно від волі того, хто використовує ЗМІ.

3. На стор. 8 – 9 дисертації автор при формулюванні наукової новизни результатів дослідження вживає слова «розглянуто», «проведено», «проаналізовано». Ці слова означають лише процес дослідження, спрямований на досягнення певних результатів, але при цьому не описуються самі результати дослідження.
4. Логіка сучасного кримінологічного дослідження вимагає від автора визначитися: «фактор інформаційної діяльності ЗМІ» автор відносить до причин злочинності чи умов? Яке місце займає цей фактор у механізмі детермінації злочинної поведінки?
5. На наш погляд, у роботі слід було б більше уваги приділити проблемі визначення які риси особи-споживача інформації впливають на її «криміногенне» сприйняття? Це дозволило б прогнозувати і оцінювати якого характеру інформація є «потенційно небезпечною в кримінологічному відношенні» чи, навпаки, позитивно впливатиме на поведінку споживачів інформації.
6. Сьогодні гостро постала проблема використання в ЗМІ так званих «псевдоекспертів», в тому числі у сфері проблематики злочинності. Це руйнує правову культуру населення, тому вимагає обговорення.
7. У роботі є цікава пропозиція щодо «підготовки журналістів-кримінологів», проте не розкрито конкретно як і де слід використовувати цих фахівців.

8. На нашу думку, окремої спеціальної уваги в контексті даної роботи заслуговує такий медійний феномен як «чорнуха на екрані». Як оцінити її вплив на злочинність?
9. На стор. 166 дисертації автор зазначає, що «Криміногенний вплив ЗМІ на особистість є одним з механізмів криміналізації особистості та передбачає особливий процес впливу ЗМІ на особистість, специфіку індивідуального сприйняття та засвоєння цього впливу, а також наступної деформації ціннісних орієнтацій та установок особи». На нашу думку, цей висновок є занадто загальним. Крім того, поняття **«ціннісні орієнтації і установки»** в сучасній кримінологічній науці вже давно конкретизовані, тобто наповнені конкретним змістом або замінені на інші категорії. Тому автору слід було б критично поставитися до використання цієї термінології, або конкретизувати, дати визначення цим поняттям.

Зазначені вище зауваження не знижують загальної позитивної оцінки розглядуваного дисертаційного дослідження, вони мають сприяти науковій дискусії під час прилюдного захисту дисертації, як це і передбачено вимогами до процедури захисту.

Автореферат і публікації відображають основний зміст дисертації.

Текст дисертації викладено логічно, зрозумілою мовою.

Загальний висновок:

Дисертація Д'ячкової Марії Олегівни «Засоби масової інформації як кримінологічний феномен» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують ряд важливих проблем і щодо яких автор є суб'єктом авторського права, а саме: дослідження дозволило дисертантці отримати результати, які є суттєвим внеском у поглиблення знання щодо кримінологічного потенціалу ЗМІ і можливостей використання цього потенціалу для підвищення ролі ЗМІ у протидії злочинності.

Виходячи з викладеного, на основі вивчення дисертації та наукових праць, опублікованих по темі дисертації, слід зробити висновок, що дисертація Д'ячкової Марії Олегівни «Засоби масової інформації як кримінологічний феномен» відповідає вимогам п.п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор заслуговує на основі прилюдного захисту присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія, кримінально виконавче право.

Офіційний опонент – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувачий відділом проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім.В.М.Корецького НАН -

Костенко

